

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.62>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІДУЦІАРНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Павлюк Н.М.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри цивільного права та процесу**Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: 0000-0001-6108-9713

e-mail: nata_roman@ukr.net

Павлюк Н.М. Загальна характеристика фідучіарних конструкцій.

Встановлено, що дослідницький інтерес до феномену «юридичної конструкції» як універсальної правової категорії зумовлений її властивостями інтегрувати та структурувати норми права для надання їм внутрішньої єдності, функціональності, правової визначеності та адекватності відбиття соціально-правових реалій. Сучасна правотворча діяльність як в Україні, так і інших правових системах, вимагає модернізації термінології законодавця, універсалізації понять, удосконалення та оновлення засобів юридичної техніки та застосування різноманітних прийомів правового регулювання з метою спрощення правозастосовної діяльності. Одним з таких правових засобів є юридичні конструкції як способи правового регулювання різного типу суспільних відносин. Наведено доктринальні підходи щодо визначення характерних рис та функцій юридичних конструкцій.

Доведено, що юридичні конструкції є необхідним та стабільним елементом структури права та правової системи і є відображенням структури певних однорідних правових явищ та засобом нормотворчої техніки, який забезпечує побудову нормативно-правового матеріалу і одночасно є методом пізнання і тлумачення норм права. Ознаки юридичних конструкцій як ідеальних моделей правових явищ характерні й для фідучіарних конструкцій. Зростаюча популярність фідучіарних відносин привертає увагу до однойменних юридичних конструкцій, які активно використовуються у різних правових системах у сфері як договірних, так і інших цивільно-правових відносин.

Досліджено, що термін «фідучія» (*fiducia*) застосовується до всіх типів відносин, в ситуаціях, коли суть правочину, що встановлює такі відносини, спирається на взаємну довіру її учасників. Елемент довіри відіграє важливу роль, завдяки довірі виникають і виконуються фідучіарні відносини, а у разі втрати довіри, відношення припиняються. З розвитком цивільного права фідучіарні конструкції не втратили своєї актуальності і продовжували використовуватися у тому чи іншому вигляді учасниками цивільного обороту. Незважаючи на недостатню розробленість теорії фідучіарних відносин та існуючу колізійність їх нормативно-правового регулювання, вони відіграють важливу роль у цивільному обігу.

Ключові слова: юридична конструкція, фідучіарна конструкція, фідучіарна власність, довірча власність, фідучіарні правовідносини, фідучарій, траст, довірчий власник.

Pavliuk N.M. General characteristics of fiduciary structures.

It has been established that scholars' interest in the phenomenon of "legal construction" as a universal legal category is due to its ability to integrate and structure legal norms, giving them internal unity, functionality, legal certainty, and adequacy in reflecting socio-legal realities. Contemporary legislative activity, both in Ukraine and in other legal systems, requires the modernization of legislative terminology, the universalization of concepts, the improvement and updating of legal techniques, and the application of various methods of legal regulation in order to simplify law enforcement. One such legal means is legal constructs as methods of legal regulation of various types of social relations. Doctrinal approaches to defining the characteristics and functions of legal constructs are presented.

It has been proven that legal constructs are a necessary and stable element of the structure of law and the legal system and reflect the structure of certain homogeneous legal phenomena and are a means of rule-making technique that ensures the construction of normative and legal material and, at the same time, is a method of cognition and interpretation of legal norms. The characteristics of legal constructs as ideal models of legal phenomena are also characteristic of fiduciary constructs. The growing popularity of fiduciary relationships draws attention to the legal constructs of the same name, which are actively used in various legal systems in the field of both contractual and other civil law relationships.

It has been established that the term "fiducia" applies to all types of relationships in situations where the essence of the agreement establishing such relationships is based on mutual trust between

its participants. The element of trust plays an important role, since it is thanks to trust that fiduciary relationships arise and are fulfilled, and in case of loss of trust, the relationship is terminated. With the development of civil law, fiduciary structures have not lost their relevance and continue to be used in one form or another by participants in civil legal relations. Despite the insufficient development of the theory of fiduciary relations and the existing conflict between their normative and legal regulation, they play an important role in civil legal relations.

Key words: legal structure, fiduciary structure, fiduciary property, trust property, fiduciary legal relations, fiduciary, trust, trustee.

Постановка проблеми. Дослідницький інтерес до феномену «юридичної конструкції» як універсальної правової категорії зумовлений її властивостями інтегрувати та структурувати норми права для надання їм внутрішньої єдності, функціональності, правової визначеності та адекватності відбиття соціально-правових реалій. Сучасна правотворча діяльність як в Україні, так і інших правових системах, вимагає модернізації термінології законодавця, універсалізації понять, удосконалення та оновлення засобів юридичної техніки та застосовування різноманітних прийомів правового регулювання з метою спрощення правозастосовної діяльності. Одним з таких правових засобів є юридичні конструкції як способи правового регулювання різного типу суспільних відносин.

Зростаюча популярність фідучіарних відносин привертає увагу до однойменних юридичних конструкцій, які активно використовуються у різних правових системах у сфері як договірних, так і інших цивільно-правових відносин. Зазначене актуалізує дослідження фідучіарної юридичної конструкції.

Стан опрацювання проблеми. Окремі аспекти зазначеної проблематики є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних авторів, зокрема, таких як: Ю. Бисага, Г. Бойко, Р. Гаврилюк, Ю. Волошин, Ж. Дзейко, А. Дутко, В. Завальнюк, Д. Лавренко, О. Легка, Л. Луць, І. Онищук, К. Панько, П. Рабінович, І. Шутак та інші. Довірча власність досліджена у працях Р. Майданик, А. Гужви, Г. Харченко, О. Ільків та інших.

Метою статті є характеристика фідучіарної юридичної конструкції у цивільно-правових відносинах.

Виклад основного матеріалу. У доктрині запропоновані різні підходи до визначення юридичної конструкції. Так, під юридичною конструкцією у теорії права запропоновано розуміти: закріплені у законодавстві ідеальні узагальнювальні моделі структури правових явищ, створюваних для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності і визначеності законів [9, с. 64]; закріплені у законодавстві ідеальні узагальнюючі моделі структури правових явищ, створюваних для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності і визначеності законів [6, с. 8]; засіб нормотворчої техніки, який забезпечує побудову нормативно-правового матеріалу [7, с. 307].

Отже, навіть незначна частина існуючих у доктрині визначень юридичної конструкції дозволяє говорити про її багатоаспектність, тому необхідним виокремити деякі істотні ознаки юридичної конструкції, які є необхідними для встановлення її значення та функцій.

Згідно позиції А. Дутко ознаки, які характеризують особливості юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки, такі: по-перше, вони є відображенням структури певних однорідних правових явищ, які потребують законодавчої регламентації; по-друге, юридичні конструкції є ідеальними моделями структури правових явищ, які: 1) як ідеальні моделі існують у вигляді певної системи термінопонять; 2) є моделями саме структури правових явищ, а не моделями їх ознак, властивостей, функцій; 3) є системами термінопонять, елементи яких визначаються елементами правових явищ, які вони відображають; 4) є абстрактно-узагальнювальними моделями, які можуть застосовуватися законодавцем для регламентації майбутніх явищ, якщо виявиться подібність їх структури з явищами, відображеними у конструкціях; по-третє, юридичні конструкції закріплюються у законодавстві двома способами: текстуальним (словесним виразом змісту конструкції у тексті законів) та смисловим (логічним виводом змісту конструкції із сукупності нормативно-правових приписів); по-четверте, юридичні конструкції використовуються законодавцем для досягнення точності і визначеності змісту законів та законодавства загалом [5, с. 76].

Характеристика юридичних конструкцій в повному обсязі не може трактуватись без напрямів (функцій) юридичних конструкцій [9, с. 65]. Під функціями юридичної конструкції пропонується розуміти основні напрямки їх впливу на правову дійсність, в чому виявляється їх сутність та основне призначення [2, с. 57]. Серед них, на думку С. Гусарева та В. Власенко, можна виокремити наступні функції юридичних конструкцій: моделювання, інтерпретації, регулятивна, методологічна та телеологічна [2, с. 60]. Вчений Л. Добробог виокремлює аналогічні функції, такі як: регулятивна: установлення правил поведінки, прав і обов'язків суб'єктів права; охоронна: забезпечення за-

хисту прав та інтересів суб'єктів права від порушень; стимулювальна: заохочення суб'єктів права до бажаної поведінки; інформаційна: надання суб'єктам права інформації про їхні права й обов'язки; інтерпретаційна: сприяння правильному розумінню та тлумаченню правових норм [4, с. 27].

Заслуговує на увагу і позиція Д. Лавренко, який визначає основну функціональну панель юридичних конструкцій через: 1) моделінг; 2) правотворчість; 3) модифікаційну; 4) інтегративну; 5) практичну; 6) роз'яснювальну; 7) демонстраційну; 8) пізнавальну; 9) гносеолого-методологічну; 10) техніко-юридичну; 11) концептуальну; 12) інформативно-логічну [9, с. 67].

У межах розуміння функціональної спрямованості корисним є розуміння телеологічного аспекту юридичних конструкцій як головної мети явища, відповідно до якої організується весь його функціонал, а всі напрямки функціонування об'єднуються для досягнення цієї мети [2, с. 58].

Загальні ознаки і функції юридичних конструкцій властиві й фидуціарним конструкціям. У сучасній юридичній літературі досить широко застосовуються поняття «фидуціарні відношення», «фидуціарна власність», «фидуціарний договір», «фидуціарна угода».

Термін «фидуція» (*fiducia*) застосовується до всіх типів відносин, в ситуаціях, коли суть правочину, що встановлює такі відносини, спирається на взаємну довіру її учасників [13, с. 68]. Для фидуціарних відносин характерна наявність особливої довіри між сторонами. Елемент довіри відіграє важливу роль, завдяки довірі виникають і виконуються фидуціарні відносини, а у разі втрати довіри відношення припиняються. Як відомо, фидуціарна власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань була відома ще римському праву. Власне кажучи, саме *fiducia cum creditore* була історично першою формою застави. За цим договором боржник передавав за допомогою манципації (або *in jure cessio*) у забезпечення боргу річ на праві власності, з умовою, що у разі задоволення за зобов'язанням, забезпеченим заставою, закладена річ повинна бути повернута назад у власність боржника [10, с. 78]. Отже, для даної конструкції було характерно, що сторона, яка отримала річ (фидуціар, *fiduciaries*), набувала правовий захист щодо цієї речі (*erga omnes*), але зобов'язувалася при певних обставинах повернути її стороні, яка цю річ передала (до фидуціанта, *fiducians*) [13, с. 68].

Із розвитком цивільного права фидуціарні конструкції не втратили своєї актуальності і продовжували використовуватися у тому чи іншому вигляді учасниками цивільного обороту. Сьогодні фидуція як спосіб забезпечення виконання зобов'язань використовується у деяких європейських країнах, наприклад, у Німеччині (де, разом із тим, інститут фидуції не отримав законодавчого закріплення і регулюється судовою практикою) та Франції (де фидуцію врегульовано на законодавчому рівні – у 2007 році ЦК Франції було доповнено нормами про фидуцію) [10, с. 79].

На думку низки французьких дослідників, фидуціарна власність є особливим різновидом права власності в силу обмеженості в часі (*propriété finalisée, non perpétuelle*), а також тієї обставини, що фидуціарій не має всієї сукупності правомочностей, доступних звичайному власнику, у зв'язку з чим слід говорити про власність у цілях, визначених засновником (*dans un but déterminé par le constituant*) [16, с. 67].

У цивільному праві України фидуціарна конструкція представлена у вигляді права довірчої власності. Згідно ч. 2 ст. 316 ЦК України, право довірчої власності є особливим видом права власності, яке виникає внаслідок закону або договору [15]. Згідно зі ст. 597-1 ЦК України право довірчої власності є одним зі способів забезпечення виконання зобов'язання за кредитним договором. У частині другій статті 597-1 ЦК України зазначено, що право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом [15]. Отже в даному випадку конструкція довірчої власності виконує забезпечувальну функцію.

Характерною особливістю довірчої власності в українському цивільному праві є її складний юридичний склад, що включає декілька взаємопов'язаних юридичних фактів. Такий правовий режим, на думку Д. Бевзи, характеризується цільовим призначенням та використовується переважно у сфері забезпечення виконання зобов'язань, що підкреслюється як у законодавстві, так і в доктринальних дослідженнях. Сукупність юридичних фактів, що спричиняє виникнення довірчої власності, охоплює: укладення договору; передачу майна довірчому власнику; державну реєстрацію права (у випадках, визначених законом) [1, с. 302].

Вірним є твердження О. Ільків, що «суть здійснення довірчої власності полягає у добросовісному піклуванні, його дбайливому використанні з метою примноження в інтересах власника. Це зумовлює певні вимоги до особи довірчого власника, його професіоналізму та моральних якостей. Адже довірчий власник повинен здійснювати свої обов'язки особисто, якщо інше не впливає з умов договору або із закону. Передання іншій особі (замісникові) можливе, якщо це передбачено

договором або цього вимагають інтереси установника або вигодонабувача за неможливості отримати в розумний строк відповідної вказівки від власника» [8, с. 50].

Історія виникнення та розвитку інституту довірчої власності своїм корінням сягає в XII-XIII століттях. У юридичній літературі існує думка, що ця правова конструкція активно використовувалася у феодальній Англії у відносинах, пов'язаних із землею, і називалася вона тоді не «trust» (траст), як тепер, а «use» [14, с. 535]. Виникнення і поширення цього інституту пов'язані з різного роду обмеженнями феодального характеру, що супроводжувалися використанням нерухомості. Суть цього правового інституту зводилася у праві Англії до наступного: власник земельної ділянки призначав особу, яка отримувала з неї вигоду, керувала і розпоряджалася землею [14, с. 535].

Конструкція довірчої власності в англо-американській правовій системі, де він традиційно відомий як траст (trust), акумулює низку ключових елементів, серед яких: 1) активи, які утворюють майно, відокремлене від майна засновника або довіреної особи; 2) довірчі особи, що здійснюють управління активами на користь бенефіціара або благодійних фондів; 3) визначена мета, відмінна від вигоди довіреної особи; 4) суд або адміністративний орган із наглядовою юрисдикцією, які можуть бути залучені для моніторингу управління; 5) правовий титул власності, наданий довірчій особі; 6) можливість усної та навіть таємної домовленості щодо виникнення трасту; 7) конструктивні (законні) трасти можуть бути накладені судами постфактум без згоди сторін та ін. [3, с. 175].

Як зазначає В. Дектярьов, сутність англо-американської моделі трасту загалом полягає в подвійності права власності, яке піддається поділу на два титули – законний, що належить довірчій особі, та справедливий, яким володіє бенефіціар. При цьому суб'єктами правовідносин, що опосередковуються трастом, є: а) засновник, якого також називають довірцем (установником); б) довірчий власник (фідуціарій); в) бенефіціар [3, с. 175].

На «подвійній» функції права довірчої власності наголошують також Л. Фокша та О. Зуєва, розуміючи її як речове право, що похідне від права власності, і як спосіб забезпечення виконання зобов'язань [12, с. 65]. На думку цих авторів, в основу права довірчої власності покладено складний юридичний зміст, що включає такі складові частини, як наявність кредитного зобов'язання, виконання якого підлягає забезпеченню; тимчасове перебування майна боржника у власності кредитора; неспроможність боржника виконати основне кредитне зобов'язання в зазначений термін; реалізація кредитором майна боржника задля покриття боргу [12, с. 65].

У Франції право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, без притаманного англо-американському трасту атрибута «розщеплення» права власності, запроваджено до національної системи права Франції після вступу в ЄС у 2007 році на підставі Закону № 2007-211 від 19 лютого 2007 року. Відповідно до ст. 2011 ЦК Франції під фідуцією розуміється угода, згідно з якою один або декілька засновників (constituants) здійснюють передачу активів (biens), прав (droits) або забезпечувальних інтересів (sûretés), як поточних, так і майбутніх (présents ou futurs), одному чи декільком фідуціаріям (fiduciaries), які зберігають їх окремо від належної їм на праві власності май нової маси (tenant séparés de leur patrimoine propre) та діють на користь одного чи декількох бенефіціарів (beneficiaries) задля досягнення визначеної мети [11, с. 52].

Висновки. Юридичні конструкції є необхідним та стабільним елементом структури права та правової системи і є відображенням структури певних однорідних правових явищ та засобом нормотворчої техніки, який забезпечує побудову нормативно-правового матеріалу і одночасно є методом пізнання і тлумачення норм права. Ознаки юридичних конструкцій як ідеальних моделей правових явищ характерні й для фідуціарних конструкцій.

Фідуціарні конструкції, що сягають корінням до римського приватного права та зародилися з особливого фідуціарного договору з його різними модифікаціями, збереглися до теперішнього часу практично в незмінному вигляді у всіх країнах континентальної правової системи. Незважаючи на недостатню розробленість теорії фідуціарних відносин та існуючу колізійність їх нормативно-правового регулювання, вони відіграють важливу роль у цивільному обігу.

Отже, у процесі реформування цивільного законодавства України корисним є досвід успішного використання фідуціарних конструкцій європейськими країнами. При впровадженні у практику комплексного правового інституту з регулювання фідуціарних відносин в Україні, поряд з чітким визначенням його змісту, варто також враховувати власний історичний досвід та правові традиції розвитку довірчої власності та довірчих відносин з передачі майна у довірче управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевза Д.О. Юридично-фактичні підстави виникнення права довірчої власності у цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 92. Частина 1. С. 300–305. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.42>.

2. Гусарев С.Д., Власенко В.П. Функціонально-видова характеристика юридичних конструкцій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 88. Частина 1. 2025. С. 55–61. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.7>.
3. Дектярьов В.В. Сучасний стан правового регулювання відносин щодо довірчої власності в Україні. *Нове українське право*. Вип. 3. 2023. С. 173–180. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.25>.
4. Добробог Л.М. Поняття юридичних конструкцій як елементу нормотворчої техніки. *Нове українське право*. 2025. Вип. 1. С. 27–32. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.3>.
5. Дутко А.О. Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки. *Вісник університету Львівська політехніка*. 2014. С. 75–80. URL: 150075.rtf.
6. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.01. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2010. 21 с.
7. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
8. Ільків О.В. Правова природа довірчої власності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 50. С.50–53. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.11>.
9. Лавренко Д.О. Функціональна панель юридичних конструкцій. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 3. С. 64–68. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.10>.
10. Некіт К.Г. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 21. С. 78–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2016_21_18.
11. Рябчинська А.О. Право довірчої забезпечувальної власності в зарубіжних країнах: досвід Франції та Румунії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2019. № 3. Том 30 (69). С. 51–57. DOI <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2019.3/09>.
12. Фокша Л., Зуєва О. Право довірчої власності як спосіб забезпечення зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №2. С. 65–68. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/15>.
13. Халабуденко О.А. Fiducia causa і відносини intuitu personae у Римському і сучасному праві. *Римське право і сучасність*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня, 2019 року). За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2019. С. 68–74.
14. Ходирєва А.В. Історичний нарис виникнення та розвитку фідучіарних (трастових) відносин в англійському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №9. с. 535–537. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/131>.
15. Цивільний кодекс України. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
16. Yaëll Emerich. Les fondements conceptuels de la fiducie française face au trust de la *common law*: entre droit des contrats et droit des biens. P. 67. URL: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_2009_num_61_1_19839.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026